

medewerkers voor het werk te interesseren, waaronder vrij veel Nederlandse en, minder talrijk, Duitstalige. Bij zo'n brede opzet is het niet eenvoudig om tot een evenwichtig resultaat te komen. Dat alle hoofdredacteurs gespecialiseerd zijn in literatuurgeschiedenis is goed merkbaar en vooral op dat terrein zal het boek goede diensten kunnen bewijzen. Het schijnt echter dat niet alle medewerkers heel duidelijke instructies hebben gekregen omtrent hun taak en dat leidt tot merkwaardige discrepanties. Het heeft geen zin daarvan lijsten op te stellen, maar wie ziet dat onder het lemma Utrecht de geschiedenis van Sticht en stad wordt behandeld, doch onder Munster alleen de stad aan bod komt, en het lemma Mainz praktisch uitsluitend kerken betreft, krijgt de indruk dat de redactie de teugels niet strak genoeg heeft weten te houden. En waarom lezen we in het artikel over Maagdenburg wèl, in dat over Soest helemaal niet dat zijn stadrecht van veel invloed is geweest op de stadrechten van door Duitse kolonisten gevestigde steden? Over Eike van Repgow en zijn *Sachsenspiegel* schrijven twee auteurs (195 vlg., 442). Waarom wel een lemma 'Lahn River' en niets over de Rijn? In het stuk over 'Town planning and urbanism' komt niet één stad uit de Lage Landen voor. De Nederlanden zijn wel ruim bedeed wanneer het literatuur betreft. Daar vinden we bijvoorbeeld naast 'Drama' (6 kolommen) nog 'Drama, Dutch' (4 kolommen). Dit zijn zo maar voorbeelden. Het maakt het zoeken in deze encyclopedie tot een wat ongewisse bezigheid. Dat is jammer, want aan het geheel is ongetwijfeld veel zorg besteed. Het werk is afgestemd op Engelstalige gebruikers, maar biedt ook anderen veel nuttige kennis.

Johanna Kossmann-Putto

J. C. H. Blom, E. Lamberts, ed., *Geschiedenis van de Nederlanden* (Herziene druk; Baarn: HBUitgevers, 2001, xii + 420 blz., ISBN 90 5574 291 0 (gebonden), ISBN 90 5574 236 8 (paperback)).

Ten onrechte heeft de *BMGN* geen bespreking gewijd aan de eerste druk van deze eendelige *Geschiedenis van de Nederlanden*, Noord en Zuid, oorspronkelijk verschenen in 1994 (maar naar dat jaartal moet de lezer raden). Deze tweede druk, hier en daar blijkbaar licht gecorrigeerd, biedt een evenwichtig en betrouwbaar overzicht in klassieke trant van de gezamenlijke, later de gescheiden gang door de geschiedenis van de Noordelijke en Zuidelijke gewesten, Luik en Luxemburg inclusief voor zover relevant. Af en toe wordt een loffelijke poging gedaan om buiten de grenzen van de Benelux te treden. Het boek is bedoeld voor studenten en andere niet-professioneel geïnteresseerden. Het heeft geen voetnoten, maar wel een doordachte literatuuropgave per hoofdstuk, die verdere uitdieping in diverse talen mogelijk maakt. Over hun — wat mij betreft nauwelijks discutabele — optie om Noord en Zuid gezamenlijk te behandelen doen de redacteurs opvallend voorzichtig. Men proeft angst voor een aanklacht wegens het misdrijf van Groot-Nederlandse gedachte. Vooral geen ideologie in zo'n geschiedenis, moeten de redacteurs hebben gedacht. Inderdaad komt de Groot-Nederlandse gedachte niet in het register voor, al is bijvoorbeeld P. Geyl toch weer braaf in de literatuurlijst opgenomen. De AGN en de NAGN vormen de formele legitimatie van de Noord/Zuid-optie van dit boek. Eigenlijk zijn het toch vooral de 'gemeenschappelijke kenmerken' en 'gelijksortige ontwikkelingen' die een gezamenlijke behandeling van heel de Benelux rechtvaardigen, 'al was het maar als opstap naar een transnationale, meer Europese geschiedenis.' (xi) Dat laatste is nu echter net iets anders. En de Europese eenwording blijft daarvoor toch nog teveel in het vage. Misschien iets voor een derde druk?

Het boek bestaat uit acht chronologisch geordende hoofdstukken en een epiloog. In twee korte hoofdstukken worden door L. Milis de 'aanvangsperiode' (van de prehistorie tot eind 10e eeuw) en de periode van de landsheerlijkheden (11e-13e eeuw) behandeld, gevolgd door een uitvoerig hoofdstuk waarin Wim Blockmans krachtig de vorming van een politieke unie behandelt, van de veertiende eeuw tot het eind van de Opstand, 1588, zonder zich dus iets aan te trekken van de grenzen van 'de' Middeleeuwen maar ook met een opmerkelijke marginale aandacht voor de Reformatie en een zwaar accent op de Bourgondisch-Habsburgse staatsvorming. De vroegmoderne Republiek wordt vervolgens in een vooral chronologisch geordend betoog door A. Th. van Deursen besproken, de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden in een meer systematisch verhaal door P. Janssens (op dit punt wijkt de tweede druk af van de eerste uitgave). Beide hoofdstukken blijven goed met elkaar in evenwicht, maar dat over het Zuiden zal de Noord-Nederlandse lezer meer nieuws brengen dan omgekeerd. De Revolutie in Noord en Zuid, gevolgd door de kortstondige eenheid van beide, worden terecht in één hoofdstuk over de periode 1780-1830 geplaatst onder gezamenlijk schrijverschap van J. Roegiers en N. C. F. van Sas. Hoewel hier een taakverdeling tussen de auteurs kan worden vermoed, vormt hun gezamenlijke signatuur een symbolisch gebaar dat het hoofdstuk inhoudelijk een meerwaarde geeft. De gescheiden wegen na 1830 worden weer opgedeeld in twee hoofdstukken door respectievelijk E. Lamberts en J. C. H. Blom. Ditmaal komt het Zuiden vóór het Noorden, maar de hoofdstukken zijn op één bladzijde na precies even lang. Het ontstaan van Wim Koks 'paarse coalitie' in 1994 wordt nog genoemd, terwijl het in enkele regels zakelijk weergegeven debacle van Srebrenica (1995) de meest recente gebeurtenis uit het Nederlandse deel is — de Belgische lezer verneemt nog het aantreden van een 'paarsgroene' regering in 1999, en dat is het einde van het verhaal. Tenslotte volgt een epiloog van beide redacteurs, waarin zij eerst de eenheid in verscheidenheid, dan de verscheidenheid in eenheid proberen te definiëren. Het is een fraai en sterk slot dat enkele krachtige lijnen trekt en bijvoorbeeld zaken als de volstrekt gescheiden behandelde verzuiling in beide landen heel even in een comparatief perspectief plaatst. Het valt op dat de paragraaf over verscheidenheid meer nadruk op het recente verleden legt dan die over de eenheid.

De sleutelwoorden van het boek zijn: politiek, sociale processen, economie, al wat minder cultuur en religie, nog minder wetenschap en techniek, en nauwelijks mentaliteit, wereldbeeld of dagelijks leven. Een klein beetje overzeese handel, wat meer over de koloniën, maar het hoofddaccent valt toch op de moederlanden zelf. Het boek is over de gehele linie zakelijk geschreven, op een neutrale toon, wars van waardeoordelen. De kenner zal een observatie als door Van Deursen over 'twisten, zoals dat de protestanten eigen is' (123) desondanks op haar waarde weten te schatten. Er zitten natuurlijk wel meer van zulke meer of minder impliciete oordelen in. Wie de Republiek aan Van Deursen toevertrouwt, mag verwachten dat de heersende kerk er een overheersende plaats zal innemen, en inderdaad: roomsen, menisten, luthersen, het is of zij hun schuilkerken niet uitkwamen. Dit is dus een geschiedenis van het publieke domein. Het boek schaamt zich daar niet voor, we hoeven daar dus ook niet over te zeuren. Toch jammer dat de cultuur, virtuele twistappel bij uitstek, er gewoonlijk zo'n geconsacreerde vorm aanneemt: een paar bladzijden letterkunde en schilderkunst per periode, en steevast de echt belangrijke namen, maar soms toch ook een verrassend inkijkje, zoals Huygens' commentaar op een schilderij van de jonge Rembrandt, dat Van Deursen weer tot een persoonlijk commentaar op het unieke van Rembrandt verleidt.

De kaartjes in het boek zijn redelijk functioneel, maar munten niet altijd uit door een inventief of aanlokkelijk kaartbeeld. Ook de schaarse afbeeldingen staan wat vereenzaamd in het

tekstbeeld. Hier geen visuele, grafische, iconologische of semiotische hoogstandjes. En zo gaat het met dit hele boek: het is een nuttig en veilig naslagwerk om in je kast te hebben staan en af en toe te raadplegen. Het is solide geschiedenis waaruit het historiografisch avontuur is geweerd. Schama's *Overvloed en onbehagen* zal men niet in de literatuurlijst vinden. Dank zij een duidelijke inhoudsopgave en een zeer verzorgd register waarin de belangrijkste (niet alle!) mensen, begrippen en instellingen worden vermeld en waar nodig ook goed gedefinieerd, kan het boek in een mum van tijd de juiste informatie geven: 'Egmontpact (1977), overeenkomst waarbij de bevoegdheden van de Belgische gewesten werden vastgelegd.' Voor bedlectuur is het grote quartoformaat niet handzaam genoeg. Wie zou daarvoor echter een *Geschiedenis van de Nederlanden* kiezen?

Willem Frijhoff

H. M. Brokken, ed., *Heren van stand. Van Wassenaer 1200-2000. Achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Zoetermeer: Stichting Hollandse Historische Reeks, Uitgeverij Protocol, 2001, xii + 314 blz., €45,15, ISBN 90 76775 03 6).

Aan zelfbewustzijn heeft het de adellijke familie Van Wassenaer nooit ontbroken. Op basis van hun ouderdom achtten ze zich gelijk aan de Oranjes, en ze zagen in de tijd van de Republiek niet in waarom een Van Wassenaer niet even zo goed stadhouder zou kunnen worden. En bij het aantreden van koning Willem I reageerden ze kittelorig omdat ze het zich moesten laten welgevalen door iemand uit een jongere familie dan Van Wassenaer als adel erkend te worden. Dit is kortom de *real spirit*. Het initiëren van een luxueus en monumentaal boek over liefst achthonderd jaar geschiedenis van de eigen familie getuigt eveneens van allure, al komt er voor de uitgave ook geld uit de fondsen van vele genereuze instellingen.

De queeste van de familie Van Wassenaer wordt in dit boek in twee delen gepresenteerd, in een chronologisch verhaal en in een biografisch tienluik. In het eerste deel beschrijven A. Janse en M. J. van Gent de periode die ligt tussen de oudste vermelding van de naam in 1200 tot het moment dat de laatste oir van de familie Van Wassenaer in 1523 in een indrukwekkende rouwstoet ten grave werd gedragen. S. Groenveld verzorgt de periode in de zestiende en zeventiende eeuw; de tijd waarin een zeer oude zijtak van de familie, de Van Duvendoirdes, de legendarische naam usurpeerde. J. Aalbers vertoeft in de tweede glorie tijd van de familie, de periode van het rococo. Y. Kuiper sluit dit chronologisch deel af met de tijd van het koninkrijk Nederland, en eindigt bijna op de dag van vandaag. Het tweede deel bestaat uit tien beknopte Van Wassenaer biografieën van evenveel scribenten. Deze opzet wekt de indruk alsof er een streng onderscheid zou zijn tussen de chronologische geschiedenis en de biografieën, maar dit is slechts schijn. Want ook het eerste deel is in hoofdlijn een aaneenschakeling van individuele Van Wassenaers, Van Duvendoirdes en weer Van Wassenaers.

De opzet van het boek is om de familie in een breed maatschappelijk kader te behandelen. Thema's als familie, vermogen, ambten en materiële en immateriële cultuur moesten daarin een plaats krijgen. Dat is uitstekend gelukt en hierboven genoemde cesuren zijn op gebeurtenissen die in of buiten de familie plaatsvonden zeer wel verdedigbaar. Maar hierdoor wordt ook duidelijk zichtbaar dat de Van Wassenaers in de Middeleeuwen meer met hun tijdgenoten dan met hun twintigste-eeuwse nakomelingen gemeen hebben en wat al die generaties in die achthonderd jaar eigenlijk met elkaar verbond, wordt niet duidelijk. De mythe van het altoos gelijkblijvend geslacht wordt hier in het voorbijgaan 'onttoverd.'

De cesuren zijn ook veranderingen in stijl. Want de acht eeuwen bestrijkende queeste wordt door de opeenvolgende auteurs op een gewijzigde manier voortgezet. De grootste stijl-